

A 10. századi Kárpát-medencében megszólalhatott a duda is. A hangszer jellegzetes európai instrumentum, de az avarok például egészen biztosan használták a sírokban talált sípszarak tanúsága szerint. Magyar sírokban viszont nem találták meg a maradványait, ahogyan a feltételezhetően használt furulyaféléknek sem. Előkerültek viszont egyéb hangkeltő eszközök, kolompok vagy csörgők.

ÁVAR KETTŐSSÍP
FELTÁRÁS KÖZBEN

A magyar népzene korai rétegei

A magyar nép kialakulásától a honfoglalásig eltelt hosszú időt és annak sokféle eseményét tekintve nem csodálkozhatunk azon, hogy ősi zenénk korántsem egységes. Kodály Zoltán már 1937-ben leírta, hogy „nem egy stílus, de a stílusok egész sora bontakozik ki a vizsgáló előtt.” Zenei őstörténetünket egymástól markánsan különböző, egymásból le nem vezethető rétegek alkotják: a kutatás jelen állása szerint öt réteg, amelyek eltérnek egymástól a formai szerveződés kötetlensége és kötöttsége, a dalok hangterjedelmének nagysága, továbbá a dallamokat alkotó kisebb vagy nagyobb lépésekben mozgó hangsorok (zenei szóval diatónia vagy pentatónia) tekintetében.

1. *Történelem előtti, archaikus réteg: kötetlen szerkezetű, feszes ritmusú, ütempáros, kis hangterjedelmű, diatonikus dallamvilág*

Az efféle – rövid motívumok kötetlen ismételtetéséből, sorolásából építkező – dallamosságot az etnomuzikológia az emberiség archaikus zenéjeként tartja számon, amely ott van minden primitívebb nép zenéjében, sőt fejlettebb népek megmaradt ősi hagyományaiban is. A magyarság körében részint a gyermekfolklorba lesüllyedve él mondókaként és gyermekdalként, részint pedig jelesnap szokások rítusdalaiban. A dalszövegek, az alkalomhoz kötött használat gyakran ősi, már elhomályosult hiedelmek emlékét őrzik, azt például, hogy ráolvasással, énekléssel befolyásolni lehet a természetet.

2. Ugor-kori ősréteg: kötetlen szerkezetű, rögtönzött, recitatív, kis lépésekben mozgó, diatonikus dallamvilág

A ma Nyugat-Szibériában élő vogulok és osztjákok medvénekeihez és hősénekeihez igen hasonló dallami és szerkezeti sajátosságok jellemzik a magyar siratóéneket, amelynek eredete valószínűleg még az ugor együttélés idejében, az időszámítás előtti századokban gyökerezik. A legközelebbi nyelvrokonainkkal közös dallamfajta nálunk a változásoknak ellenálló, az újabb és újabb divatoktól kevésbé befolyásolt halotti kultusz tartotta fenn sirató formájában.

A sirató zenei tagoltságát a szöveg határozza meg, a gondolathatárok bizonyos zenei nyugvópontokkal esnek egybe. A rögtönzés alapját képező dallamváz ereszkedő vonalú, gyakori hangismétlésekkel. Az előadásmód expresszív; megengedi, nyilvános alkalmakkor pedig meg is követeli az érzelmek kifejezését dinamikával, hangsúlyokkal, intonációval. Az éneklet olykor archaikus, nem egészen szabályozott hangközei beszédszerűséggel társulhatnak.

3. „Nemzetek feletti” ősréteg: a pszalmódizáló stílus. Strofikus, recitativ, ötfokú dallamvilág

Népzenénk legrégibb pentaton stílusa, mely történetileg az ugor és az ótörök rétegek közé helyezhető el nagy valószínűséggel, azonban mai tudásunk szerint népcsoporthoz nem köthető. Elnevezése a zsidó-keresztény zoltárra – *pszalmodiára* – utal. Mégsem arról van szó, hogy a magyarság e stílusát a gregorián zenéből tanulta volna el. E stílus ugyanis még a gregorián határain túl is követhető, Nyugat-Európa régi egyezőlamúságában éppúgy, mint Kis-Ázsia zenéjében. Tehát egy széles földrajzi területen ismert énekmodell lehetett az, amelyet a régi magyarság is gyakorolt, egyéni arculatot adva neki. A magyar dalok előadásmódja parlando vagy parlando-rubato, és különféle lírai, valamint középkori eredetű balladaszövegekkel éneklik őket. Csak az erdélyi és moldvai szájhagyományban ismertek.

③ *Parlando*

Is - te - nēm, Is - te - nēm, sze - rel - mes Is - te - nēm,
 Á - raszd még a vi - zet, hogy vi - gyen el én - gēm,
 Hogy vi - gyen el én - gēm a - pám ka - pu - já - ba,
 Lás - sa még az a - nyám, mi - re nő - velt én - gēm!

4. Ótörök ősréteg: a kishangterjedelmű pentaton stílus. Strofikus, négy-ötfokú dallamvilág

Míg a pszalmódizáló stílus kialakulásának útját nem tudjuk népekhez kötni, kishangterjedelmű pentaton dalaink kapcsolatrendszere bizonyos fokig körvonalazható. Feltehetőleg ótörök népek és a magyarság kulturális érintkezésének bizonyos korai szakaszából származnak. Az ugor közösségből kiváló magyarság vándorlása során nála fejlettebb ótörök (mongol) népekkel került érintkezésbe, őseinket az Urál délkeleti oldaláról a nyugati oldalra ilyen népek

hozhatták át. A közös élet ismeretek szerzésére adott alkalmat, nyelvünk máig őrzi ennek emlékét a földművelés, állattenyésztés és a társadalmi élet ótörök eredetű szavainak régebbi rétegében, népzeneink pedig a kishangterjedelmű pentaton stílusban. E dalok rokonait a Volga-Káma-köz és Belső-Ázsia zenéjében találjuk meg: csuvasoknál, cseremiszeknél és a hori-burjátoknál a Bajkál-tó környékén. A stílus legfőbb jellegzetessége a szűk hangterjedelem, és az alulról induló, kis ívet leíró, vagy a fel-le mozgó, kis mértékben ereszkedő melódika. Valamennyi magyar népzenei dialektusban ismert, de kevés számú változatban, a legkiválóbb előadók repertoárjában. Az előadásmód többnyire parlando-rubato, de feszes ritmusú is előfordul, és szívesen éneklük díszítésekkel. Szöveganyaga a pszalmodizáló dallamokéhoz hasonló, a strófák szótagszáma 6, 8 és 12.

④ *Parlando, rubato*

Ke - se - rég egy ár - va ma - dár,
A - ki min - den ág - ra le - száll.
s Ke - se - rég - het az ős, szé - gén,
hő Met ő o - lyan ár - va, mint én.

5. Ótörök ősréteg: a nagyívű, (kvintváltással vagy anélkül) ereszkedő pentaton stílus

Az ereszkedő pentaton zenei nyelv különböző fajtái óriási területen ismertek Kelet-Európától Szibérián, Észak-Kínán keresztül az amerikai indiánok földjéig. E nyelv részeként értelmezhető a magyar stílus, mely újabb ótörök kapcsolat következményeként alakulhatott ki mintegy 1300–1500 évvel ezelőtt. A kulturális hatás anyanyelvünkön is nyomot hagyott, a mintegy háromszáz ótörök eredetű szavunk újabb rétege ekkor kerülhetett szókincsünkbe. A magyar dalok

honfoglalás előtti eredetét cseremiszi és csuvas dallampárhuzamok sora bizonyítja, azonban kiderült, hogy ez a stílus sem a cseremiszi, sem a csuvas népnek nem általános hagyománya, hanem csak egy szűkebb földrajzi körzeté a Volga mentén, a cseremiszi–csuvas nyelvhatáron. Behatóbb elemzések valószínűsítették, hogy a magyarság ősei alakították ki ötörök hatásra ezt a zenei típusokban is körülhatárolható stílust, és a magyarság adta át környezetének. Az átadók pedig azok a magyarok lehettek, akik nem vettek részt a honfoglalásban, hanem a besenyő támadás után északra húzódtak.

A nagyívű dalok hangterjedelme oktáv vagy azt egy-két hanggal meghaladó. Pentaton hangkészletüket nem ritkán idegen hangok színezik. A szabad és a kötött ritmusú előadásmód egyaránt sajátjuk. Sok változatban ismertek, és az egész magyar nyelvterületen megtalálhatók. A legváltozatosabb műfajú szövegek tartoznak hozzájuk, és a strófák szótagszáma 6–16-ig terjed.

Ez a típusokban gazdag, fejlett, pentaton dallamstílus legfiatalabb keleti örökségünk. Szembeszökő, a környező népek zenéjétől markánsan eltérő jellegzetességei hívták fel a figyelmet először a magyar népzene keleti kapcsolataira.